

Diener Péter

Rajztaála a felhő szélén

Engel-Tevan István emlékére

Engel-Tevan István meghalt. Tiszteltem és szerettem őt, a művészt és az embert. Első ízben Toulouse-ban találkoztunk, úgy tizenöt évvel ezelőtt. Varga Kati, Pestről származó pszichoanalitikus mutatott be neki, ottani kiállítása megnyitóján, Madame Boudget galériájában. Jóval később Budapesten felkerestem Csanádi utcai lakásukban. Megmutatta rajzait, vázlatait. Munkái kifejezték bájos, szerény, tartózkodó, csupaszív lényét. Rajzainak szelleme harmonikus egységet alkot az illusztrált művel, ugyanakkor megőrzi saját egyéniségét. Ilyen értelemben rajzai kettős kötöttségűek, mint általában az interpretáló művészetek. Kettős kötöttségűek még egy más értelemben is: gondoljunk a történelmi tárgyú drámákra, amikor is a rendező hűséggel tartozik a téma történetiségének, egyszerűsége szemléletének. Például egy Shakespeare-drámában a rendezés megőrzi az Erzsébet-korabeli hangulatot, de tekintetbe veszi, hogy a mai közönség ismeri Freudot. Mindkét történelmi szint fontos, és manapság az első rendszert stilizáltan kerül színpadra.

Engel-Tevan István rajzainak világa színházaszerű. A rendezés, franciául „mise en scène”, tükröfordításban „jelenetre/színpadra hozás”. Jean Duvignaud színházzociológiai elmélete szerint a társadalom nyilvános, sőt intim eseményei (egy törvényszéki tárgyalás, egy katonai díszszemle, egy piac vagy akár egy szerelmi vallomás) az adott történelmi-társadalmi közeg stílusának megfelelő színházaszerűségben (théatralité), annak jelrendszerében fejeződnek ki. Ilyen értelemben Engel-Tevan rajzai színpadszerűen fogalmaznak. Vonatkozik ez a rajzművészet néhány mesterére (Goya, Daumier,

Toulouse-Lautrec), akiktől Engel-Tevan sokat tanult. Megemlíteném még Bosch és Peter Brueghel hatása, valamint rokonsága a német expresszionizmussal. De nem szeretném azt a látszatot kelteni, mintha Engel-Tevan csak erre vagy arra a nagy elődre hasonlítana, és nem volna saját formavilága. Kiforrott egyéniség, rajzaiban „ezerarcú lélek”, de mindegyikben felismerhetően ott van ő maga.

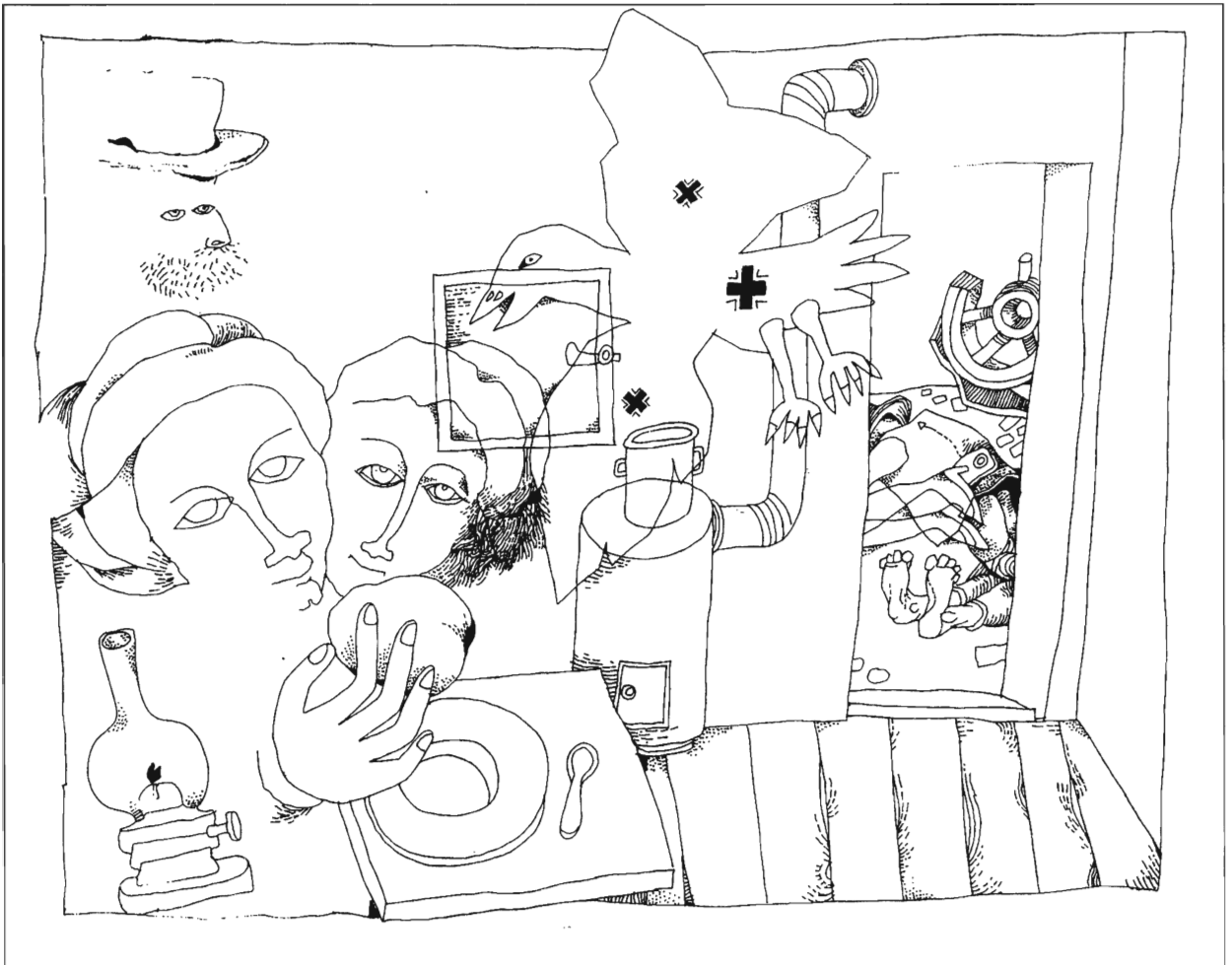
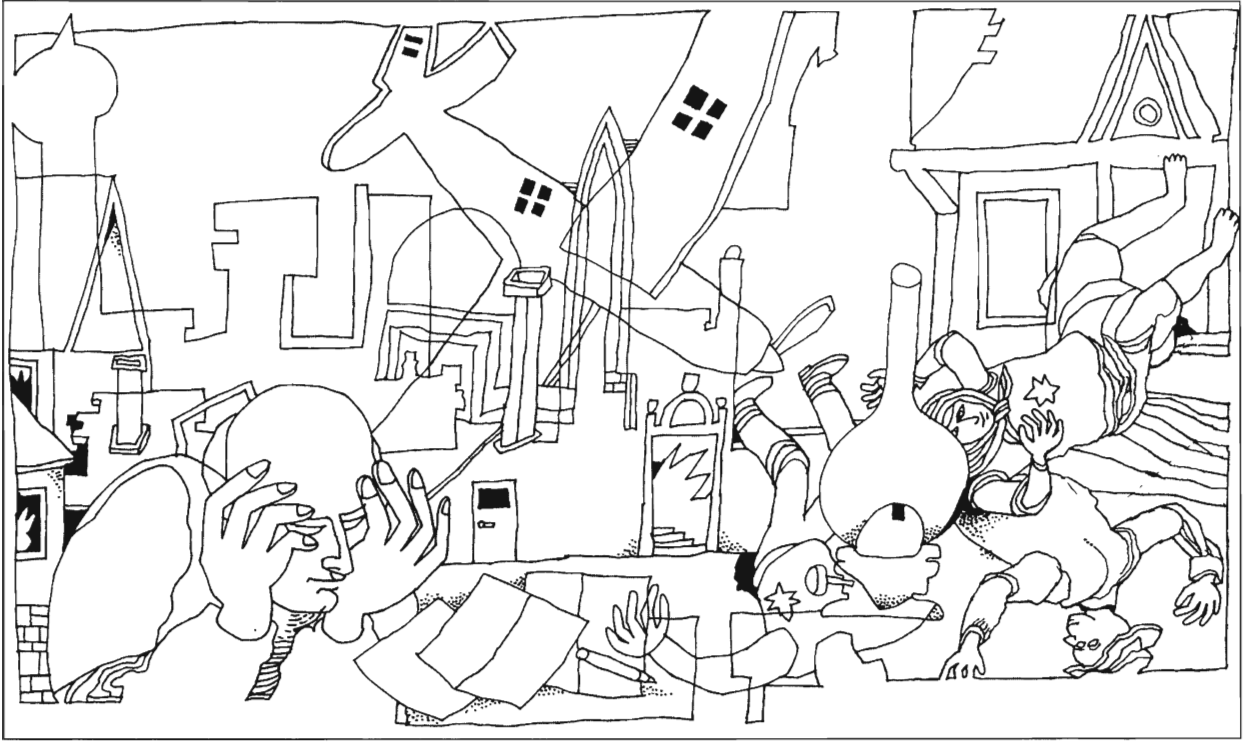
Színházjelenet-szerű rajzai illusztrálták a Brüsszelben publikált *Amor Librorum* albumot.* Rajzai nem követik szolgai hűséggel a szöveget, nem külön-külön egyes mozzanatokot illusztrál, hanem a szöveg egészének hangulati egységét, meseszerűségét ragadja meg.

Amikor két évvel ezelőtt *A Budapesti Gettó Emléke* című költemények illusztrálására vállalkozott, ki tudhatta volna, hogy ez lesz élete utolsó rajzciklusa. Talán ez szimbólumértékű is: a budapesti gettó túlélőinek a romokból, a halálból történt megmenekülése összekapcsolódik élete végével.

Műveiben a közép-európai, a magyar zsidó szellem legjobb tulajdonságait találjuk meg: a biztos kezű technikai felkészültséget, a finom intellektuális beleérzést, a kalandozó fantáziát, a csendes humort és valami elnéző szomorúságot, amely a realitás tragikumának megértésében gyökerezik.

Kedves Pista, ha létezik pesti zsidó mennyország, akkor te most ott vagy, s én elképzelek, amint egy felhő szélén csücsülsz, szerényen magad alá húzott lábakkal, mint aki attól tart, hogy valami őrféle elüldözhet onnan, térdeden rajztaáblát tartasz, s felszeg mosolyú, komikus, esetleg pajeszos angyalakat rajzolsz.

* *Amor Librorum*. Peter Diener: *L'Amour du Livre conte contemporain, avec 12 dessins d'Engel Tevan*. (Imprimerie Ceuterick, Bruxelles, 1994)

*Diener Péter**Eszter néni emléke*

„Az élet
ha időleges
metafizikai
szempontból röbejes”
mondta a bátyám

„De úgy élni
az időlegesben
hogy közben a galádság
folyton
balállal fenyegetsen
az szörnyű”
mondta a bátyám

„A gyűlölt átmenetiségben
védtelen élni
csak várva hogy mi lesz
és tudni hogy ami jön
az napról napra rosszabb...”
nem értettem egész jól
amit a bátyám erről mondott...

még hozzátette
hogy holnap talán
olyan vadállatok
mészárolnak le minket
kik Tolsztojnak Rilkének
még hírét se halották
Mozartot Bartókot
nem hallgattak soha...

délután
a bátyám és barátai
irodalomról–zenéről vitáztak
kölcönösen leszobozták egymást
sütemény helyett egy-egy
karéj kenyeret kapott mindegyik

hanem a gyertyafényes pince
szépen zengte vissza
Karcsi hegedűjén
Bachot

nagy kedvem lett volna tovább
hallgatni a muzsikát
és vitatkozni bátyám barátaival...

meg akarta simogatni
varkocsba font hajam de nem engedtem

a bátyám és barátai
gettó-egyetemet akarnak alapítani

ma este rajtam volt a mosogatás sora
de Eszter néni elvégezte helyettem

megkérdeztem tőle
minek mosogatni
ha holnapra tán
mind halottak leszünk?

azt felelte hogy amíg
még van egy csipetnyi remény
jobb megcsinálni
különben fölhalmozódik
és másnap az már nehezebb
kivált hogy nincs meleg víz

Gyerekkori emlék

A „bric-à-brac”
neve magyarul
limlom
e szó hangzása
földrézi bennem
negyvenöt januárból
Budapest utcáit miket
ellepett a limlom
egymásra hányt kulacsok egyenruhák
zsákok és katonasapkák
amiket félig belepett
a piszkos hó

január 18-a reggelén
az oroszok által épp felszabadított
gettóba mentem
megkeresni apámat
életben is találtam

az egyik parányi terecskén
egymásra tornyozott tetemek fogadtak
(limlom)
több réteg volt belőlük
egy hosszában egy széltüben
úgy heverték egyik a másikon
mint egy rakás hasábfá

„bric-à-brac” – limlom
mindig szinte
himnikus ba hallom
az embert idézi a rím: „l’homme”
s ez mégis a történetek ellenére
a lélekre utal
de nem a magaméra
mert azt én odahagytam
egy gettóbéli
parányi terecskén
tizennégy évesen